

Tal & Språk

Nr 4 2016

Att sprida kunskap är ett nöje!

Ordtillägnande och AKK

Ordförråd och ordkunskap
språkets byggstenar

Gästkrönika, Bygg
barns ordförråd

Några glimtar från
ALF, 2016

Slutbetänkandet i
Sydhoffutredningen

Bokrecension. En upp-
täcktsfärd genom språket

Stamning i skolan

Bokrecension.
Lingo: en språkresa
genom Europa

Svensk Intresseförening
för Tal & Språk sits.nu

Tal & Språk nr 4/2016

Tidskrift för Svensk Intresseförening

för Tal & Språk

ISSN 1650-4445

Grafisk form

MittKompetens AB, Härnösand

Tryck

Hemströms Tryckeri, Härnösand

För prenumeration på Tal & Språk

vänligen kontakta:

SITS

c/o MittKompetens AB

Nattviksgatan 6

871 45 Härnösand

sits@mittkompetens.se

Ansvarig utgivare

Sofia Norrman

Foto där ej annat anges

Sophie Bergman

Innehåll

Tal & Språk 4/2016

	Sida
Att sprida kunskap är ett nöje!	3
Ordtillägnande och AKK	4
Ordförråd och ordkunskap språkets byggstenar	7
Gästkrönika: Bygg barns ordförråd	12
Några glimtar från ALF, 2016	14
Slutbetänkandet i Sydhoffutredningen.....	18
Bokrecension. En upptäcktsfärd genom språket.....	19
Stamning i skolan	20
Lingo: en språkresa genom Europa	22

sid 4

sid 12

sid 7

sid 20

Foto: Peter Phillips

Att sprida kunskap är ett nöje!

Nu är det äntligen dags för en av årets höjdpunkter. Årets kongress hålls den 18–19 november och jag hoppas att du tänker komma! Har du missat att anmäla dig går det fortfarande bra. Gå in på vår hemsida www.sits.nu, så ser du hur du gör.

Föreningens kongresser planeras av styrelsen och redaktionen under nästan ett års tid. Vi försöker att fånga upp aktuella strömningar inom tal-, språk- och kommunikationsområdet och hitta föreläsare och utställare som kan sprida kunskap, entusiasm och inspiration till logopedier och pedagoger i Sverige och Norden. Förhoppningen är att deltagarna på kongressen kan ta detta med sig hem och låta det komma berörda barn och ungdomar till del. Ett annat syfte med kongressen är självklart också nätverkande.

Förra årets succé, där vi gav rejält utrymme för utställarna på fredagen och hade sittande lunch med ordentlig tid för att hinna prata med gamla och nya bekanskap på lördagen, repriserar i år. Vi kommer även i år att avsluta fredagen med trevligt utställningsmingel med buffé och dryck.

Att årets tema är flerspråkighet och språklig skörhet har nog inte undgått någon. Vi kommer att få lyssna på föreläsningar om hur man undervisar nyanlända, om att stödja kommunikation på förskolan och hur det är att lära sig ett andraspråk i skolan. Vi kommer också att få höra hur vi gör när det finns behov av AKK, hur vi utreder med tolk och hur man främjar lexikal förmåga och lexikal användning. Årets avslutningstalare, Arkan Asaad, ger oss som grädde på moset en historia om kärlek, svek och försoning.

Vill du, har du också möjlighet att ta del av styrelsens arbete genom att komma på årsmötet på lördagen. Där har du också chansen att vinna en biljett till nästa års kongress.

Vi är övertygade om att vi kommer att få en riktigt fin kongress – och genom att efteråt ta del av era utvärderingar så läggs grunden för nästa års tema. Och så där löper det på!

Foto: Privat

Sofia Norrman

I styrelsen har vi lite spännande planer på gång utöver kongressen. Vi kommer sannolikt att ta några nya grepp kring vår tidskrift och det är inte omöjligt att vi kommer att synas i Visby under Al-medalsveckan. Vårt mål är att tal, språk och kommunikation ska bli ett ämne på fler människors läppar. Det är så viktigt att det finns en medvetenhet i samhället om språklig skörhet, och vi ska göra vad vi kan för att nå fler, med mer, oftare!

Tack för ert engagemang! ●

Hälsningar
Sofia Norrman

Ordtillägnande och AKK

Ordtillägnande och AKK var rubriken på Bitte Rydemans föreläsning, som vid förra årets kongress behandlade ord-förrådsutveckling med hjälp av kommunikationsstöd för barn med försenad tal- och språkutveckling.

Bitte Rydeman är logoped och har en bakgrund inom habiliteringsverksamheten. Tidigt väckte hennes intresse för AKK, alternativ och kompletterande kommunikation, och 2010 doktorerade hon med avhandlingen *The growth of phrases. User-centred design for Activity-based Voice Output Communication Aids*.

TAKK, tecken som alternativ och kompletterande kommunikation, växte fram inom habiliteringen under slutet av 1980-talet. Det skedde till stor del tack vare Irene Johanssons arbete med barn med Downs syndrom, där performativ kommunikation stod i fokus. Syftet med att använda tecken ur de dövas teckenspråk var att hitta en fungerande kommunikationskanal för barn med eftersatt tal- och språkfunktion utan att behöva vänta på att barnet skulle börja tala. Då man senare kunde påvisa att barnen även utvecklade sin talade kommunikation blev TAKK snabbt ett vedertaget kommunikationsstöd.

Bitte var vid denna tid engagerad i ett projekt som bland annat resulterade i ett kursmaterial som riktade sig till föräldrar och förskollärare. Materialet fick stor spridning och många av oss har säkert kommit i kontakt med *Tala med tecken* och *Sånger med tecken*, som utgjorde det första kursmaterialet för barn i behov av teckenstöd. De positiva effekterna av TAKK har därefter fastställts i ett flertal forskningsstudier där man bland annat konstaterat förbättrad tal- och språkförmåga samt en positiv utveckling av sociala och kognitiva förmågor.

Föreläsningen belyste den tidiga kommunikationsutvecklingen och vikten av att individanpassa kommunikationsstödet redan i tidig ålder. Upprepat betonades vikten av individualisering, både genom att kartlägga förmågor och styrkor och att erbjuda olika kommunikationshjälpmedel för att se till individens egna preferenser. Det går inte att veta i förväg vad som kommer att fungera bäst, poängterade Bitte, utan det handlar ofta om att pröva sig fram och integrera kommunikationshjälpmedlen i barnens miljö.

Hur underlättar vi då ordtillägnandet genom att använda TAKK? Med tanke på att vi spontant använder rörelser

och gester när vi talar, faller det sig naturligt att förtydliga det språkliga budskapet med hjälp av tecken. Forskningsstudier har också påvisat ökad fokus eftersom barnet i större utsträckning för blicken mot samtalspartnern då gester används. Man har också funnit att TAKK underlättar kommunikationen för barn med dysfunktionell oralmotorik, då motoriken i händerna oftast är lättare att styra. Händerna har man ju dessutom alltid med sig och tecken kräver inte någon ytterligare teknisk utrustning. Tecken har dessutom den fördelen att de stärker språkförståelsen, då den vuxne automatiskt saktar ner talhastigheten för att hinna med att teckna orden. Det medför att barnet har lättare att tolka det som sägs. Man har också sett att den multimodala kommunikationen stimulerar fler sinnen och därmed stärker inlärnigen av nya ord och begrepp.

TAKK ställer dock höga krav på minnet eftersom man måste lära in stora mängder tecken för att kunna använda dem funktionellt i språkproduktionen. Det gäller även personer i barnets närhet eftersom det krävs att de också använder tecken tillsammans med barnet. Således måste både hemmet och förskolan/

Bitte Rydeman

skolan utbildas och kontinuerligt uppmuntras till att vara aktiva i teckenanvändningen. Forskning har nämligen visat att omgivningen tenderar att släppa tecknen när barnets tal börjar etablera sig, vilket är olyckligt eftersom barn med språkliga svårigheter ofta har behov av teckenstöd även efter sin taldebut.

Andra former av AKK avser till exempel bildsystem där bland annat Bliss, Pictogram, PCS och Widgit är flitigt använda. Bitte poängterade att dessa fungerar väl för många barn men att man också kan identifiera användarsvårigheter. Alla bildsystem är inte lika tydliga i sin visuella representa-

tion och i likhet med TAKK behöver personer i barnets närhet utbildning för att kunna använda dem. Bildsystemen är också begränsade i sin omfattning och det är inte ovanligt att kommunikationskort endast omfattar 500–600 symboler, vilket ur ett språkligt perspektiv är mycket lite.

Forskning har också ifrågasatt om bildrepresentationer är det bästa sättet att lära små barn språk eftersom de ännu inte utvecklat sin abstrakta tolkningsförmåga. En annan svårighet avser tidsaspekten. Ett samtal som äger rum mellan två personer har många outtalade signaler som fungerar som responser på det

samtalspartnern säger. Det underlättar dialogen eftersom vi genom dessa signaler stämmer av och bekräftar att vi har förstått. Turtagningen skiftar snabbt och uttalanden överlappar ofta varandra. Vid samtal med hjälp av kommunikationsstöd försvåras dessa funktioner, eftersom båda parter måste titta på hjälpmedlet (i stället för på varandra). Dessutom måste användaren leta fram avsett ord, vilket tar lång tid och försvårar turtagningen.

Fotografier kan med fördel användas som komplement i bildkommunikationen eftersom de är mer representativt avbildade och direkt kan avspegla barnets vardag. Fotografier har också den fördelen att barnet får stöd i sin minnesfunktion och att de är lättare att samtala runt. Både med bildkommunikationssystem och med TAKK finns annars en risk för att det blir en gissningslek för samtalspartnern om barnet är fåordigt och inte spontant sätter ihop flera ord för att konstruera satser. Ett foto lockar i större utsträckning till interaktiv dialog, vilket kan vara en fördel för framför allt yngre barn.

Hur organiserar man ett upplägg avseende vokabulär för personer i behov av kommunikationsstöd? Först måste man utgå från vilken typ av hjälpmedel som ska användas och beroende på hjälpmedlets funktion och utformning liksom brukarens behov tas beslut om hur vokabuläret ska organiseras. Vid föreläsningen presenterades fyra olika indelningar: taxonomiskt, schematiskt, →

Bitte Rydeman

ämnesbaserat och pragmatiskt. Med en *taxonomisk* indelning utgår man ofta från språklig kategori, exempelvis pronomen, adjektiv eller substantiv som i sin tur kan delas in i underkategorier. Ordsökandet utgår då från en övergripande kategori. Man kan också välja en *schematisk* indelning, vilket innebär att man organiserar orden utifrån händelser eller aktiviteter, till exempel kring sjukhus- eller restaurangbesök. Man kan också organisera efter ämne, så kallad *ämnesbaserad* indelning, som vilda djur eller yrken, eller via en *pragmatisk* indelning där man väljer att organisera orden efter vad som behövs i samtalet, exempelvis att initiera/avsluta

ett samtal eller att påkalla någons uppmärksamhet. En populär version av pragmatisk organisation av vokabulär kallas PODD (pragmatisk organisering av dynamisk display) och det framhölls att den innebär en tolkning av vad en pragmatisk organisation är och att den i sig inte leder till att samtalet framskrider på ett sätt som är naturligt i samtal mellan talande personer. Man kan också utgå från ett så kallat kärnvokabulär, det vill säga de mest förekommande orden i språket, och på olika sätt kombinera dem med de olika organisationsmetoderna.

Mot slutet av föreläsningen fick vi även en kort presentation av Bitte Rydemans dok-

torsavhandling, som bygger på ett treårigt projekt, "Ord i rättan tid", där man använt sig av ett stort antal fraser hämtade ur vardagliga situationer. Utifrån detta material avsåg Bitte att utvärdera hur effektivt det är att använda färdiga fraser jämfört med att skapa dem samt att undersöka vad som händer i ett samtal när samtalshjälpmedel används. Hon undersökte även hur användbart det är att utgå från ett så kallat talspråkskorpus när man skapar vokabulär samt utvärderade användbarheten hos vokabuläret *Phrases*.

Avhandlingen visar att fraser gick snabbare att använda än att skriva bokstäver eller ord och att hjälpmedlet förenklade samtal med okända personer och kunde ske utan hjälp av assistent. Parallellt med fraserna hade deltagarna tillgång till sitt ordinarie vokabulär i hjälpmedlen och det visade sig att längden på de yttranden som de skapade med hjälp av det ökade under projektets gång. Det visade sig dock vara svårt för de deltagare som var vana vid att enbart skapa yttranden ord för ord att kombinera användningen med färdiga fraser.

Sammanfattningsvis kan sägas att ordförrådet fortsätter att utvecklas hela livet och att det ställer höga krav på användbarheten och utvecklingsmöjligheterna i det eller de hjälpmedlen som vi väljer att använda. •

Sophie Bergman

Referenser: se www.sits.nu

Ordförråd och ordkunskap språkets byggstenar

Kunskap om ord och deras betydelser är inte bara en förutsättning för en god läsutveckling utan också för hur barn ska klara sig i livet. Studier har visat att olikheter i den tidiga språkutvecklingsmiljön kan leda till slående skillnader i barns ordförråd redan i förskoleåldern. Dessa olikheter är en stor utmaning för dagens lärare och andra som arbetar med barn. Kännedom om hur ordinläring stimuleras i hemmet och i förskolan kan bidra till att utjämna dessa skillnader.

Under en av SITS kongressdagar i november 2015 berättade Christine Cox Eriksson, fil. dr i specialpedagogik, om ordens betydelse. Christine arbetar som universitetslektor vid Högskolan i Dalarna. Hon disputerade år 2014 på avhandlingen *Children's vocabulary development: the role of parental input, vocabulary composition and early communicative skills*. Avhandlingen handlar om svenska barns tidiga ordförrådsutveckling, från åldern 12–13 månader. Hon har också deltagit som doktorand inom Sprintprojektet, ett samarbete mellan specialpedagogiska institutionen och institutionen för lingvistik på Stockholms universitet.

Foto: Privat

Christine Cox Eriksson

Vikten av tidig språkutveckling

På högskolan där Christine arbetar finns det många elever som har svårt för att skriva. Det blir extra svårt när de ska göra examensarbeten. Tidigare läsutredningar har pekat på den sjunkande läsförståelsen hos unga människor i Sverige. Det är inte så konstigt att det orsakar problem i den högre utbildningen. I skolorna har vi därför bland annat Läslyftet och andra satsningar som vi jobbar med. Den stora flyktingkris som pågår nu kommer att förändra den svenska skolan och det svenska samhället. Men alla barn i skolan, både de med svenska som modersmål och de som är flerspråkiga, behöver utveckla ett språk. Kunskap om ord lägger grunden för ett gott demokratiskt samhälle, menar Christine.

Hon betonar att den tidiga språkutvecklingen spelar en betydande roll för den senare utvecklingen av språket och

att den lägger grunden för läsutvecklingen. Viktiga faktorer för senare läsutveckling är just ordförrådet, talspråksutveckling och barns växande kunskaper om världen.

Varför är det viktigt med ordförråd?

Barns språkliga, kulturella och intellektuella förutsättningar ser olika ut när de kommer till skolan och det är skolans stora utmaning att uppmuntra dessa tre faktorer hos var och en. Barn behöver ord för att utveckla sitt talspråk och genom detta lär de sig om världen, säger Christine.

Vad är ordförråd?

Ordförrådet utgörs av vår ordproduktion eller de ord vi aktivt använder. Det receptiva ordförrådet är ord vi känner igen, ord vi kan läsa eller ord som vi hör. Det receptiva ordförrådet brukar kallas passivt men att förstå vad någon annan säger är långt ifrån passivt, understryker Christine.

De flesta som har barn i sin närhet eller arbetar med barn vet att de använder gester innan de börjar använda ord. I Sprintprojektets undersökning framkom ett klart samband mellan barns tidiga gester och deras senare ordproduktion. →

I en av studierna i avhandlingen undersökte Christine relationer mellan olika tidiga kommunikativa färdigheter inklusive gester. Vid ett års ålder upptäcktes starka samband mellan barns ordförståelse och deras ordproduktion. Sambanden var särskilt starka mellan gester och ordförståelse.

Christine valde ut vissa gester och delade in dem i två kategorier, dels tomhandsgester, det vill säga gester utan objekt i handen som pekgesten, dels handlingar med objekt, till exempel att röra med en sked.

Tomhandsgesten var mer relaterad till substantiv, vilket tyder på ökad kunskap om objekt och deras namn. Handlingar med objekt (exempelvis att röra med en sked) var starkt relaterade till verb och skulle kunna öka barns förståelse för verb.

Hur går den tidiga ordinlärningen till?

1. Ord som barn börjar använda först är sociala ord. Där ingår ord för människor (mamma, pappa) sociala rutiner (hej, tack), ljudhärmande ord (vovve, mu-u, namnam).

2. Sedan kommer *substantiv, verb och funktionsord* (artiklar, pronomen, prepositioner).

Under andra levnadsåret sker den så kallade ordförråds-spurten, en snabb ökning av antalet ord. Då handlar det ofta om substantiv. En del forskare ifrågasätter om det verkligen finns en sådan ordexplosion. Studier dokumenterar

att just tidpunkten kan variera mellan tolv månaders ålder och knappt fyra års ålder.

Barn är väldigt olika. Några roas av att lära sig substantiv och de kallas även ordbarn. Andra barn kan använda långa obegripliga ramsor. Vissa barn är väldigt intresserade av namn och människor och snappar upp långa fraser som de kan imitera, men de förstår inte riktigt vad alla ord betyder. I samband med att grammatiken utvecklas så kommer även de små funktionsorden, förklarar Christine.

De barn som har ett väldigt litet ordförråd har många sociala ord i ordförrådet. De har några substantiv men dessa har inte utvecklats så mycket. De har nästan inga verb förutom ordet titta. Allteftersom ordförrådet växer, sjunker de sociala orden i andel och substantiven blir fler, cirka 200–300 ord. Verben och adjektiven tillkommer i lite långsammare takt.

Vad påverkar den tidiga språkutvecklingen?

Den stora variationen i den tidiga språkutvecklingen styrs av ett samspel mellan arv och miljö. Det finns en mängd olika faktorer som inverkar, till exempel kulturell påverkan, social bakgrund eller etnicitet. Ytterligare en faktor är förskoleerfarenhet. Jämfört med andra länder är det många svenska barn som går i förskolan. Frågan är vilket utrymme det finns för att uppmuntra barns språkutveckling i dag när barngrupperna växer

och förskollärares arbetssituation blir alltmer pressad.

Enligt Hoff (2006) finns det en rad faktorer som påverkar språkutvecklingen. Här följer några av dem:

- Arv och miljö
- Kulturell påverkan
- Social bakgrund
- Etnicitet
- Förskoleerfarenhet
- Föräldrars språkliga beteende (Hoff 2006).

Hur föräldrar pratar med sina barn är en viktig faktor för barns ordförrådsutveckling. Även social bakgrund kan vara en faktor som leder till en mycket olikartad utveckling. Inflytelserika studier i USA, angående ordförrådets storlek, har påvisat enorma skillnader från olika sociala grupper gällande barn i tre års ålder. Forskarna följde 42 familjer med besök en gång i månaden under två och ett halvt år. De spelade in allt som sades till barnet under en timme varje månad. Man räknade ut hur många ord dessa barn kunde höra under sina tre första levnadsår. Baserat på forskningsresultaten skulle barn till välutbildade föräldrar få höra uppemot 45 miljoner ord, medan barn i socialt utsatta familjer endast fick höra 13 miljoner ord. För att beteckna skillnaden har termen *ord-kunskapsklyftan* kommit till, eller *word gap* som man säger i USA. Många initiativ har tagits för att överbrygga klyftan. Det är ett omdiskuterat begrepp och kritiska artiklar

har skrivits om satsningen som riktas mot fattiga människor. Många forskare har kallat termen för kulturellt okänslig och språklig förtryckande.

En språkstimulerande omgivning kan inte mätas med ord. I en del kulturer finns en annan tradition om hur man talar med barn, poängterar Christine. Att barn kommer till skolan med skilda språkliga förutsättningar kan inte förnekas. Det är skolans uppdrag att kompensera brister i ordförrådet hos barn oavsett anledning. Därför är det bra om man har förståelse för hur den tidiga ordinläringen går till. Det kan hjälpa lärarna att lägga upp strategier för att stimulera ordförrådet hos eleverna.

Betydande faktorer som stimulerar språkinläring

1. Barn behöver höra många ord ofta.
2. Barn lär sig ord för saker och händelser som intresserar dem.
3. Barn lär sig bäst när vuxna är uppmärksamma och interagerar med dem.
4. Barn lär sig ord bäst när betydelsen tydliggörs.
5. Barn lär sig ord och grammatik samtidigt.
6. Barn lär sig bäst i ett positivt sammanhang.

(Harris, Golinkoff & Hirsh-Pasek 2011; Dickinson m.fl. 2012) Språklig input från omgivning-

en är en av de många miljöfaktorer som kan påverka barns språkutveckling. Barns ordförråd stimuleras av en rik och varm miljö för språklig exponering. Barn som hör flera och olika typer av ord tillägnar sig ord snabbare. En del studier har visat på att ett antal olika ord i föräldrarnas input hade större effekt på barns ordförrådsstorlek än bara mängden ord. Andra studier har visat att ordinläringen gynnas när den vuxne använder många relativt sällsynta ord, eller sofistikerade ord och diskuterar dem. En annan viktigt punkt är mängden och kvaliteten på föräldrars input, som kan vara av olika vikt vid olika tidpunkter vid ett barns utveckling. De allra yngsta barnen gynnas av att vuxna talar tydligt och repeterar orden.

Ordinlärningsprinciper och språkstimulerande förhållningssätt

- Rik och varierad språklig exponering.
- Olika och relativt sällsynta ord.
- Olika input vid olika åldrar.
- Tydligt tal och repetition (första året gynnas det bäst).
- Många ord (första–andra året).
- Olika och sofistikerade ord (andra–tredje året).
- Berättelser och förklaringar (tredje–fjärde året).

I en av Christines Cox Eriks-

sons avhandlingsstudier var föräldrarnas sätt att tala med sina barn vid 18 månaders ålder tydligt relaterat till barnets ordförrådsstorlek. Studien visade också på vikten av att föräldrarna anpassar sitt tal i förhållande till barnets språkliga utvecklingsmässiga nivå. Det gäller till exempel talets mängd, hastighet, tydlighet och typen av frågor som ställs. När barn har ett stort ordförråd finns det också mer att imitera, expandera och ge kommentarer till. Då uppstår en växelverkan. Det är svårt att säga vad som orsakar vad, men barn och föräldrar påverkar varandra.

Barn lär sig ord för saker och händelser som intresserar dem

Studier har visat att barn till föräldrar som talar om objekt som fångar barnens intresse har större ordförråd än barn vars föräldrar försöker omdirigera deras uppmärksamhet. De yngsta barnen är ofta fokuserade på objekt som de tycker är intressanta. Med tiden ökar deras förmåga att hålla fokus på ett objekt eller en händelse tillsammans med en vuxen.

Christine visade också några filmklipp med fokus på ett språkstimulerande förhållningssätt.

Det första filmklippet visade hur en ettåring intresserar sig för ludd. Trots att barnet inte har några ord kommunicerar det med sin mamma. Barnet undersöker ludd mellan tårna, pekar och visar.

Mamman sätter ord på det som händer och tolkar. Sedan sätter sig mamman på golvet på samma nivå som barnet, anpassar sitt tal på olika sätt och bekräftar. Hon har ögonkontakt med barnet, höjer på ögonbrynen och visar att hon är intresserad. Hon ler och lutar sig framåt och ger barnet små signaler som bekräftar att hon interagerar, till exempel höjer på ögonbrynen och visar att hon är intresserad.

Den andra filmen handlar om en pojke som lär sig begreppet ”tunnel”. Pojken och pappan leker med bilar på golvet. Pappan visar vad tunnel är på olika sätt. När pappan drar upp knät kan bilen köra under. Pojken själv kryper under pappans ben och tar sig igenom. På så sätt får han uppleva vad en tunnel är med hela kroppen. Pappan har ett lugnt tempo och väntar in barnet. Han upprepar och förtydligar det barnet säger.

Vi får också höra en berättelse om tre mammor som är i en mataffär med sina respektive barn. Deras barn får syn på en aubergine och frågar vad det är.

De svarar sitt barn på olika sätt. Den första mamman ignorerar frågan. Den andra mamman har få ord, men talar om att det är en aubergine. Den tredje mamman tar tillfället i akt och pratar väldigt mycket om vad man kan göra med en aubergine. Hon har ett aktivt språk som utvidgar barnets ordförråd.

Alla föräldrar är inte lika pratglada som den tredje mamman. Föräldrar har olika

stilar och alla har inte ett aktivt språk. Christine menar att det är viktigt att man är sig själv när man interagerar med barn. En förälder som ger respons tänker på att turas om att tala, att ha gemensamt fokus och att upprätthålla en positiv ton i samtalet.

Barn lär sig ord bäst när betydelsen tydliggörs

För att lära sig nya ord behöver barn veta vad de betyder och när man använder dem. Den vuxne hjälper till och förklarar ordet eller pekar. Forskare har dokumenterat att de vuxna och barn som ofta använder sig av pekgesten, talar mer än de som inte gör det. Den vuxne kan också använda intonation för att tydliggöra ordets betydelse. Barn lär sig namn på ting eller djur om den vuxne förklarar objektets funktion eller djurets egenskaper, exempelvis vad de äter eller var de bo. Det finns en ömsesidig relation mellan ord och konceptuell kunskap.

När det gäller bokläsning lär sig barn fler ord om man förklarar dem under läsningens gång. Det är också viktigt att barnen får tillfällen att repetera orden många gånger. När förskolebarnen deltar i lek med objekt som ingår i en tematisk kontext kommer de oftare ihåg orden.

Barnen lär sig ord och grammatik samtidigt i en holistisk process

Hur relationen mellan ord och grammatik ser ut är omtvistat mellan forskare men att det

sker en växelverkan är högst sannolikt. Christine uppger i sin avhandling att barn som har störst ordförråd på ett tidigt stadium, i åldern 12 – 18 månader, tenderar att ha ett stort ordförråd även senare. Resultaten av en delstudie i Sprintprojektet bekräftar detta.

Barn lär sig bäst i ett positivt sammanhang

Uppskattning är viktigt. Att mest få höra förbud kan hämma språkutvecklingen. Ett filmklipp visar hur en pappa stödjer sitt barn språkligt när de lagar mat tillsammans. I en positiv ton bejakar han barnet. Han förklarar och visar. Barnet får lära sig många begrepp och får därigenom mycket omvärldskunskap.

Ett annat filmklipp kallas för yoghurt-dialogen. Den visar en matsituation där ett litet barn försöker säga yoghurt till sin pappa. Det finns en mycket stark kommunikativ vilja. Pappan imiterar och uppmuntrar sonen som själv inte tänker ge upp innan pappan förstår vad han menar. Pojken är 18 månader gammal.

Det krävs många olika exponeringar för att lära sig ett språk och en djup förståelse. Det gäller både vuxna och barn som lär sig ett nytt språk. I skolan kan man hjälpa barn att lära sig ord genom att

- arbeta med synonymer, antonymer och ordkategorier
- låta barnen sätta in ord i egna meningar, stava

ordet och förstå hur ordet fungerar grammatiskt

- leka, dramatisera och stimulera problemlösning med de yngre barnen.

Studier har visat att ordinläringen främjas av att barn lär sig stava ord. När barnen är lite äldre kan det hjälpa att man förstår hur orden fungerar grammatiskt.

Språklig medvetenhet – en viktig aspekt

Att vara språkligt medveten innebär att kunna frånga ordens betydelse och fundera över deras form och funktion i stället. Det gäller ljud (fonologisk medvetenhet), orddelar (morfologisk medvetenhet),

satsbyggnad (syntaktisk medvetenhet), ords betydelse (semantisk medvetenhet) och deras användning (pragmatisk medvetenhet).

Skolans stora utmaning är att se till att alla barn får ett gott ordförråd. För att lyckas med det, menar Christine att det är viktigt att medvetet välja vilka ord man ska arbeta med och sedan välja arbetsätt. Man kan till exempel använda ordstammar från redan kända ord, sofistikerade ord, motsatsord, pronomen, frågeord, ord för olika material eller ord inom olika ämnen. Det räcker inte med att läsa böcker, det måste kompletteras med ordförklaringar. Då utvecklas ordförrådet bäst. Att kategorisera ord kan också hjälpa till.

Till sist tipsar Christine om en webbsajt som har bra förslag på hur man kan arbeta med en text och kategorisera ord, www.lukimat.fi/lasning/informationstjanst/lasutveckling-1/ordforrad.

”Nu finns det bara tid för ett ord till – tack!” avslutar Christine Cox Eriksson.

Vi tackar också Christine för denna fantastiska föreläsning. •

Eva Bodin

Litteratur:

Dickinson m.fl. 2012

Hoff 2006

Harris, Golinkoff & Hirsh-Passek 2011

”ordet” TAL • SPRÅK • LÄS • SKRIV

firar minst 25 år...

Språkkommunikation /grammatik/SVA

Dubbelsidiga spelplaner

- Meningsbygget-spelet
- Vilja-spelet
- Hinder-spelet
- Prepositions-spelet

Bok/häfte

- Språklig medvetenhet i teori och praktik
- Handbok för fonemträning
- Ljudparken
- Ge den mjuka stamningen en chans
- Annas upptäcktsresa i den språkliga medvetenheten.

50% rabatt

på produkter som beställs under vecka 47 och 48, ange kod 4849

Fonologi/röst-artikulation/alfabetet

Dubbelsidiga spelplaner

- Fonemtest-spelet
- Klusilerings-spelet
- Kgt-d-spelet
- S-sj-tj-spelet
- R-spelet
- S-spelet
- Röst/artikulations-spelet
- Alfabet-spelet

Övrigt

- Magiskt torn
- Rimkort, går även att använda till Magiskt torn
- Blanka kort, går även att använda till Magiskt torn
- Ljudfamiljen, kgt-d-kort, går även till Magiskt torn
- Blanka kort till Vilja-spelet för individualisering
- Alfabetsaffisch
- Alfabetkort/tabell
- Alfabetspussel, dinosaurie/drake
- Fonemhäften: Kgt-d, s-sj-tj, r, s, röst

CD-skiva

- Grammatiken växer
- ”ordet”-samlingen
- SuperNova
- Nova

För mer information om produkterna, välkommen till vår hemsida www.framtid.net/ordet

BESTÄLLNING: ”ordet” Dahlgren-Melander AB Box 302 36, 104 25 Stockholm

Tel: 0705-676 676, 0705-67 67 12 www.framtid.net/ordet

Bygg barns ordförråd

Anna Strid, författare till den nyutkomna boken *Bygg barns ordförråd* (Natur & Kultur)

Språkutveckling pågår

”Sjung för mig! Prata med mig!” Det lilla spädbarnet formligen suger i sig orden, fastän det ännu inte förstår dem. Barnet tar in ljuden, lyssnar till melodi och språkrätm när mamma eller pappa sjunger den gamla vaggvisan eller med värme i röst och solsken i blick ler mot henne eller honom och berättar att ’Nu får du en torr blöja på lilla rumpan, det blir väl skönt?! Och så ett par strumpor på fötterna – så du inte fryser om de små fossingarna!’ Du får glada gurglanden och ett litet vift med foten till svar – språkutveckling pågår!”

... Så börjar min nyutkomna bok, *Bygg barns ordförråd* som jag för ett par år sedan bestämde mig för att skriva. Jag hade då under många år, parallellt med mitt arbete som förskollärare, grundskollärare

och så småningom lärarutbildare, så ofta läst om ordförrådets betydelse för barns kommande läs- och skrivutveckling, framför allt när det gäller läsförståelse. Jag hade lyssnat till åtskilliga föreläsningar, där läsforskare betonat den stora och avgörande betydelse barns ordförråd vid skolstart har för deras läsförståelse – ända upp på gymnasienivå. Vid skolstart har många barn ett ordförråd på uppemot 10 000 ord men skillnaderna kan vara betydande mellan barn från olika hem, med olika språkmiljöer. Det barn som blivit språkligt väl rustat – som från tidig ålder har fått vara med om goda högläsningstunder, som fått delta i berikande samtal om smått och stort vid köksbordet, och inte minst som har blivit lyssnat till – kan ha ett ordförråd på 20 000 ord, medan det mindre gynnade barnet kanske endast förfogar över cirka 5 000. Skillnaderna handlar förstås inte enbart om kvantitet, utan också om kvalitet – att förutom att ha tillgång till många ord också ha en djupare kunskap om orden, och de begrepp och betydelsenätverk som är knutna till dem.

Gapet mellan den elev som har en rik vokabulär och den som har ett ordfattigare språk vid skolstarten ökar sedan under hela skoltiden. Lärandet av nya ord bygger på tidigare kunskaper om ord och det blir en ackumulerande effekt, som när

man rullar en snöboll – ju fler ord ett barn kan, desto lättare blir det att lära sig nya ord.

Slutsatsen, som jag så ofta fått höra, i föreläsningar, i litteraturen, blir därmed: *Ordförrådsundervisning måste starta tidigt – helst redan i förskolan!*

Denna slutsats, vilken jag själv i kurser och föreläsningar under åren talat mig varm för, ville jag nu göra något mer konkret av. Resultatet blev boken *Bygg barns ordförråd*, den fjortonde boken i Natur & Kulturs förskoleserie – lärarlitteratur för förskolans personal. Boken vänder sig till förskollärare, men riktar sig även till övriga personalkategorier i förskolan, och innehåller både teori och praktiska exempel på hur man kan arbeta ordförrådsutvecklande, och därmed ge alla barn goda förutsättningar för fortsatt språkutveckling, och i förlängningen läs- och skrivutveckling. Förskolan är en viktig arena för en sådan ordförrådsundervisning. Denna undervisning kan medverka till att överbygga de skilda språkliga förutsättningarna barnen har med sig hemifrån.

Språka medvetet med barnen

Hur undervisar man då om ord i förskolan? Åtgärderna och insatserna är både enkla och roliga! Ingen särskild ”metod” har i forskning visat sig vara bäst lämpad för ändamålet. Det

som krävs är att öka sin medvetenhet om sitt ”språkande” med barnen och även att ta del av ny forskning inom området, att kontinuerligt få och ta möjligheten att fortbilda sig – och sedan omsätta kunskaperna i praktiken. De bästa insatserna är ju de som faktiskt blir av!

Ordförrådsundervisning i förskolan handlar om att:

vara en språklig förebild genom att tänka på att använda ett rikt och varierat språkbruk i samvaron med barnen – hela dagen, alla dagar.

använda humor och värme i det dagliga umgänget med barnen, där du skrattar och leker med språket – försök finna humorn i vardagliga situationer, odla medvetet både ditt eget och barnens sinne för humor och (välvilliga) skämt.

lyssna på barnen, låta dem ta initiativ till samtal, kommentera och ställa öppna frågor, nyansera och utvidga deras språk.

ge tillräckligt med tid för barnen att svara på det du säger, uttrycka sina tankar, åsikter och frågor vid samtal både med enskilda barn och i grupp, till exempel vid samlingar.

hjälpa barnen att utveckla och använda alla sina språk – även det de uttrycker med gester och annat kroppsspråk.

iakta och visa engagemang för barnens lek och intressen.

tillföra språkligt och materiellt stoff, idéer och rekvisita som kan utveckla leken och berika den med nya ord och begrepp.

erbjuda språkmiljöer som stimulerar utforskande av nya ord och begrepp, som gör barnen nyfikna på språket.

iscensätta situationer; högläsningstunder, samlingar och andra lärostunder, där du utmanar barnens nyfikenhet och lärande och hjälper dem att utvidga sin ordförståelse och ordanvändning.

välja ut böcker som kan kopplas till sådant som barnet/barnen för tillfället intresserar sig för, och/eller temat ni just arbetar med, både sagor, berättelser och faktaböcker.

fundera över vilka nya ord och begrepp barnen kan möta genom just den boken, och hur de kan förklaras med hjälp av barnens förkunskaper.

planera för att de nya orden sedan används i lek, i vardagsituationer och i temarbeten och olika projekt för att förstärka möjligheterna för barnen att göra orden till sina.

leka språk- och ordlekar med barnen, där de till exempel får lyssna på hur ord låter, vilka som rimmar, hur orden låter i början och slutet, och lära sig något om ords uppbyggnad.

sjunga och leka sånglekar, rimma och ramsa, för att det främjar känslan för språkrytmen, utvecklar barnens språkliga medvetenhet, exponerar dem för nya ord och för att det är så roligt!

Ordförrådsundervisning i förskolan handlar om att ta tillvara alla vardagens guldstunder – det handlar helt enkelt om att planera för ordförrådsutveckling i varje stund och i varje rum!

Läs mer, och inspireras av förslagen och exemplen i boken – där varje kapitel avslutas med frågor att reflektera över – på egen hand, och tillsammans med kollegor.

Barn behöver ord. Vi måste ge dem ord.

Foto: Peter Phillips

Anna Strid, förskollärare, grundskollärare och lärarutbildare

Om krönikören/författaren:

Anna arbetar i barn- och elevhälsan i Nacka, hon är samordnare för en grupp specialpedagoger och logoped, och har bland annat ett uppdrag som språk-, läs- och skrivutvecklare. Tillsammans med sin kollega Britt Olofsson Santoft har hon ett utvecklingsansvar för den långsiktiga språksatsning som kommunen driver, och de har tillsammans med en projektgrupp skrivit *Vägledning för språk- läs- och skrivutveckling för Nackas kommunala förskolor och skolor*. Vägledningen, som riktar sig till alla lärare från förskola till gymnasium, innehåller en teoribakgrund samt rekommendationer för hur man kan arbeta språk- och kunskapsutvecklande, på alla stadier och i alla ämnen. Vägledningen är digital, och kan hittas på www.nacka.se.

Några glimtar från ALF, 2016

Foto: Camilla Svedelius

Den 11–12 april höll Audio-logopædisk Forening (ALF) sin årliga kongress, traditionsenligt i kuststaden Nyborg, Danmark. Fyra parallella föreläsningsspar pågick under båda dagarna och aktuella teman var literacy, stamning, kommunikationssvårigheter hos vuxna samt neuropsykologi inom logopedin.

Differentialdiagnostik vid uttalssvårigheter

En av föreläsarna var Marit Clausen, forskningsstudent i Audiologopædi, Institut for Sprog og Kommunikation vid Syddansk Universitet. Hon beskrev en pågående forskning, som handlar om differentialdiagnostik av barns uttalssvårigheter. Att välja mellan olika interventioner har blivit alltmer komplext i takt med

att kunskapen om språkliga svårigheter förbättras. Barn med uttalssvårigheter är långt ifrån en homogen grupp. De skiljer sig åt när det gäller graden av svårigheter, underliggande orsak till svårigheterna, egenskaperna i de språkliga fel de gör, i vilken utsträckning andra aspekter av deras språk, som syntax, pragmatik och semantik, är involverade, samt hur de svarar på behandling. Det är också olika hur barnen handskas med sina språkliga svårigheter. Vissa verkar omedvetna om sin brist på att bli förstådda, andra blir socialt tillbakadragna eller öppet frustrerade över att inte kunna uttrycka sig.

Differentialdiagnoser är viktiga vägvisare för om och när ett barn ska erbjudas logopedisk intervention samt

vilken interventionsmetod som kommer att vara meningsfull. Flera studier visar att barn med uttalssvårigheter löper risk för lässvårigheter och att risken varierar beroende på uttalssvårigheterna i fråga.

Marit Clausen föreläste även på samma tema vid Norsk logopedlags (NLL) konferens i Ålesund. Ett referat från den föreläsningen finns publicerat i Tal & Språk nummer 3, 2016.

Kommentar från redaktionen: Den rapport som Marit Clausen refererade till i föreläsningen, är nu publicerad. Om du vill läsa mer om resultaten, kan du hitta rapporten via Syddansk Universitets webbplats: www.sdu.dk Titeln på rapporten är: *Differential Diagnosis of Speech Sound Disorders in Danish-speaking Children*

Berättelsens roll för diagnostisering och behandling vid afasi

Janet Webster, Senior Lecturer, Director of Clinical Education within Speech and Language Sciences (SLS), Newcastle University, höll en föreläsning med titeln *Exploring the role of narrative in the assessment, diagnosis and treatment of aphasia*. Liksom Marit Clausen föreläste Janet Webster vid NLLs konferens i Ålesund och ett referat från den föreläs-

ningen återfinns i Tal & Språk nummer 3, 2016.

Språket i hjärnan – hjärnan i språket

Mikkel Wallentin, docent i kognitionsvetenskap vid Århus universitet samt författare, poet och dramatiker, talade om *Språket i hjärnan – hjärnan i språket*. Han inledde sitt föredrag med en kort introduktion till klassisk neurovetenskap baserad på vetenskapliga rön. Mikkel förklarade att inom klassisk neurovetenskap har man försökt hitta ett speciellt område i hjärnan, som är centralt för språk- och språkutveckling. Ett antagande har varit att om det uppstår en skada på någon punkt i hjärnan visar det sig i specifika effekter på språkkunskaperna. På basis av denna vetenskap har forskare samlat på sig mängder av kunskap rörande hjärna och språk. Men det här har visat sig vara en metod som har begränsningar, eftersom den i stor utsträckning förutsätter att både språk och hjärna är statiska fenomen som förblir desamma över tid och liv. Wallentin menar att det finns ett mer dynamiskt perspektiv på hjärnan och språk. Både språket och hjärnan är under ständig utveckling och förändras hela livet. Det ligger till grund för all logopedi. Utifrån praktiska exempel diskuterar Mikkel Wallentin det mer dynamiska perspektivet på hjärnan och språket samt hur man utifrån det kan se fördelar och utmaningar.

Varför kan det vara svårt att minnas det man lärt?

Michael Wahl Andersen, lektor vid University College i Köpenhamn (UCC), höll ett föredrag med titeln: *Hvorfor kan det være svært at huske hvad man har lært – og hvordan støtter vi eleverne i at huske?*

Hur lagras hjärnan ny kunskap – och hur blir kunskapen användbar i praktiken? Det var ett par av de frågeställningar som Michael Wahl Andersen diskuterade i sin föreläsning. Är det särskilda omständigheter som gör att vissa saker är lättare att lära in än andra?

Michael Wahl Andersen belyste vikten av arbetsminnets funktion, samt hur man konkret kan träna inläring och lagring i praktiken. Han menar att personer med svagt arbetsminne kan verka ouppmärksamma, eller som att de inte lyssnar. De begår ofta till synes enkla fel och verkar inte förstå uppgifter. Med kunskap

om arbetsminnets funktion kan vi som lärare stötta eleverna i att minnas och att vara språkligt aktiva, betonade Wahl Andersen. Han visualiserade ett svagt arbetsminne med en flaska, där flaskhalsen är smal och väldigt lite rinner igenom till långtidsminnet. Han menar att personer med svagt arbetsminne oftast inte har glömt, för de har aldrig kommit ihåg!

Han menar även att arbetsminnet är den enskilt mest betydelsefulla faktorn vid inläring och att arbetsminnet har betydelse vid alla former av lärande. En elev av tio har enligt Wahl Andersen ett svagt arbetsminne, vilket leder till att de inte kan lära in på samma nivå eller sätt som sina kamrater.

Enligt Wahl Andersen finns det flera forskningsresultat som indikerar att arbetsminnet kan tränas. Hjärnans plasticitet gör att områden i hjärnan kan växa om de tränas. Under föreläsningen ger han flera

Michael Wahl Andersen

Foto: Camilla Svedelius

exempel på träningsprogram, avsedda att träna arbetsminnet. Wahl Andersen nämner dock att det finns lite evidens för att träningsprogrammen ger långsiktig effekt. Han säger också att det inte finns pålitliga resultat avseende träningens inverkan på läsning, aritmetik eller uppmärksamhet.

Elever med svagt arbetsminne reagerar ofta med uppgivenhet eller uttrycker att uppgifter är meningslösa. Detta förklarar Wahl Andersen med att hjärnan söker efter mening och att det är svårare för dessa elever att finna mening, när de inte minns vad uppgiften går ut på. Elever med svagt arbetsminne maktar ofta inte med den insats som krävs för att genomföra skoluppgifter och kan få svårt att sitta still, vilket leder till att de misslyckas i klassrumssituationen. Förklaringen ligger i att de finner det svårt att hänga med i undervisningen och därför tappar fokus och koncentration. Slutsatsen blir att eftersom elever med svagt arbetsminne inte klarar att bearbeta information snabbt nog, får det stora konsekven-

ser för inläringen, ur olika perspektiv.

Wahl Andersen fortsatte föreläsningen med att betona vikten av en känsla av sammanhang (KASAM): Belastningsbalans och hanterbarhet, Meningsfullt deltagande och Förutsägbarhet och begriplighet (Antonovsky, 2000).

Sammanfattningsvis kan sägas att elever som har en stark upplevelse av sammanhang också bemästrar livets prövningar med optimism och en tro på att livet är värt att investera energi i.

Arbetsminnet – vad, hur och varför?

Tracy Alloway var konferensens avslutningstalare. Hon är filosofie doktor och professor i psykologi vid University of North Florida. Hennes föreläsning hade titeln *The what, where and why of working memory and how to support working memory*. Vi hann lyssna till första delen av föredraget, där Tracy Alloway diskuterade begreppet IQ. Hon redogjorde bland annat för hur vi historiskt använt

begreppet och vilka begränsningar traditionella IQ-test har haft och till stor del fortfarande har. Testen speglar ofta en speciell kunskap som ofta återfinns i socioekonomiskt starka miljöer.

Trots det, konstaterar Tracy Alloway, använder vi fortfarande IQ-test för att definiera elevers behov vid inläring.

Det kanske ter sig som att testen består av uppgifter som innehåller mer generell kunskap som de flesta elever borde ha. Men Alloway visar på exempel från verkligheten, för att belysa hur IQ-test slår olika, beroende på elevers omgivning samt kulturella och sociala bakgrund.

Ett exempel är bland annat ett skolprojekt som Alloway drev i Storbritannien. Det handlade om användning av IQ-test hos tioåriga skolelever. Hon bad dem att ge en definition av ordet polis. Vissa av eleverna svarade att de bär uniform, att du kan se dem på gatan och att de hjälper till att göra dig säker. Några svarade att det är ett popband från 80-talet. Om Tracy frågade en vuxen, kunde hon få till svar att de ser till att hålla lag och ordning, att de förebygger brott och så vidare. Men med en annan grupp, på en annan skola fick hon en helt annan typ av respons. Till exempel kunde svaren vara ”jag tycker inte om poliser, de är dåliga, de tog min pappa”.

Svaret från de olika elevgrupperna bottenar i elevernas erfarenheter. En del ser en polis på gatan och känner sig

Foto: Camilla Svedelius

då säkra och trygga, andra ser inte polisen som ett stöd utan snarare ett hot. Alla typer av svar härrör från elevernas erfarenheter, men det är bara vissa svar som är de rätta och passar med testets manual. Ett sådant enkelt ord som polis grundas i elevens specifika kunskap, tätt sammanknuten med en mycket speciell typ av erfarenhet. Det verkar som att IQ-testet inte representerar den typ av generell kunskap som avsetts.

I stället har arbetsminnet kommit att bli mer intressant när det gäller barns och elevers inlärningsförmåga. Studier, bland annat i Sydamerika, visar att resultat på arbetsminnestester inte är avhängigt socioekonomisk bakgrund och andra kulturella aspekter. Arbetsminnet har dessutom visat sig vara av största vikt under hela skolgången och all inläring i stort.

Tracy liknar arbetsminnets nyckelfunktion vid en postit-note som har ett begränsat

utrymme för att komma ihåg saker. Arbetsminnet är i sin tur länkat till långtidsminnet som också används när vi arbetar med ny information.

Därför hävdar Alloway att det är viktigt att särskilja barn och elever som inte har tillräcklig kunskap och information i sitt bibliotek eftersom biblioteket är för litet, från barn och elever som har ett bra bibliotek men där arbetsminnet är begränsat.

De barn som har störst svårigheter är de som inte har samma kunskap som sina klasskamrater samtidigt som de har en mindre postit-note vilket innebär att de inte kan arbeta med informationen utifrån samma kapacitet. Det är alltså två förmågor vi måste undersöka och ta hänsyn till när det gäller dessa barn. Deras bibliotek samt arbetsminnets kapacitet hos den enskilda individen.

Det sista vi hörda av Tracy Alloways föreläsning var när

hon redogjorde för ett arbetsminnestest som hon utarbetat. Enligt hennes studier fick de barn som arbetat med arbetsminnesträningen betydligt bättre resultat än kontrollgruppen. Det fanns också en transeffekt för inläring både till språk och matematikförmåga.

Tyvärr var vi som sagt tvungna att gå före föreläsningens slut men för den som är intresserad av att läsa mer om Alloways studie finns den att tillgå på nätet.

Sammantaget var det två intressanta och innehållsrika dagar som vi fick möjlighet att ta del av. Nästa års kongress hålls den 27–28 mars 2017. Vi kan varmt rekommendera ett besök! För mer information: www.alf.dk •

*Annelie Westlund och
Camilla Svedelius*

Slutbetänkandet i Sydhoffutredningen

Den 30 juni i år offentliggjordes slutbetänkandet i utredningen om kvaliteten i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar, *Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar* (SOU 2016:46). Överlämningen av slutbetänkandet till utbildningsminister Gustav Fridolin är början på en lång process med remisser innan en eventuell lagförändring träder i kraft.

I februari 2013 beslutade dåvarande regering att ge en nationell samordnare uppdraget att fördela statsbidrag till kvalitetshöjande insatser till ny eller utvidgad hörselverksamhet. Uppdraget bestod också i att föreslå hur Specialpedagogiska skolmyndighetens stöd till kommunala och enskilda huvudmän kan utvecklas för berörda elever, samt utvärdera statsbidraget till särskilda insatser på skolområdet. Samordnaruppdraget tilldelades Jan Sydhoff, chef för gymnasieenheten på Skolverket. I november samma år kom uppdraget att utvidgas till att även omfatta elever med grav språkstörning utan behov av teckenspråk.

Ett av de uppdrag som utredaren fick, var att definiera begreppet grav språkstörning. Den definition som nu ligger ute på remiss är i första hand

avsedd att användas inom skolan och tar fasta på hur en elevs språkstörning påverkar skolarbetet.

En annan uppgift för utredaren var att bedöma storleken på gruppen elever med grav språkstörning. Utredningen har uppskattat gruppens storlek till 10 000 elever i grund- och gymnasieskolan, det vill säga cirka 0,7 procent av det totala elevantalet. Utredningen konstaterar att dessa elever har en svår skolsituation och når målen i lägre utsträckning än genomsnittet.

Slutligen skulle utredaren redogöra för behovet av stödåtgärder samt föreslå hur elever med grav språkstörning ska få utbildning på grundskole- och gymnasienivå som uppfyller de krav som följer av elevernas funktionsnedsättning.

I korthet föreslår utredningen följande åtgärder:

– Regional samordning av statens, kommunernas och landstingens insatser för dessa elever.

– Ökade ekonomiska och juridiska möjligheter för skolor att ge eleverna utbildning med hög kvalitet inom reguljär klass såväl som inom särskilt anpassade kommunikativa miljöer.

– Förstärkt rätt till undervisning i teckenspråk för alla elever som har behov av det.

– Vidgning av statens satsning på personalförstärkning inom elevhälsan så att den även innefattar personalkategorin logoped.

– Prioritering av speciallärarutbildning med specialisering mot dövhet eller hörselnedsättning respektive grav språkstörning inom Lärarlyftet och andra satsningar.

Utredningen föreslår att regionala nav inrättas. Dessa nav ska ledas av en regional samordnare med tillgång till personal med specifik kompetens inom dövhet, hörselnedsättning och grav språkstörning. Navets uppgift är att kartlägga och förbättra skolsituationen för alla regionens elever med dessa funktionsnedsättningar.

Det föreslås också att varje elev ska ha en pedagogisk kontaktperson som följer elevens utveckling under hela skoltiden. På så sätt kan ett mentorskap uppstå samtidigt som insatserna blir mer långsiktiga och studieövergångarna underlättas.

Remissvaren ska ha kommit Utbildningsdepartementet tillhanda senast den 25 november och lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.

För dig som vill läsa mer finns betänkandet på regeringens webbsida. ●

Annelie Westlund

Nyutgåva av Ordförrådet: En upptäcktsfärd genom språket

Nyutgåva av Ordförrådet: En upptäcktsfärd genom språket.

Text: Johan Althoff

Bilder: Robert Nyberg

Förlag: Afbeta Språk

Hösten 2015 hade vi temat ”Ordförrådet” på vår kongress. Följaktligen bjöd vi in Johan Althoff som talare och fick en fin föreläsning om hur ord påverkar oss. Ett referat från den föreläsningen hittar du i nummer 3, 2016.

Under våren 2016 kom en nyutgåva av boken som heter just ”Ordförrådet”, från 2003. Det här är ingen bok att läsa från pärm till pärm – den bör användas på annat sätt. Den kan vara en vitamininjektion att ta fram en regnig dag när man vill drömma sig bort i vårt språks rikedom. Den kan vara en lärobok för hur svenskan fungerar. Den kan vara den idéfattiga logopedens (läs: min) räddning för att komma på ordförrådsövningar en dag på jobbet.

När man ska tränga in i ett språks ordförråd – det kan vara det egna språket eller ett nytt språk – tycker jag att det är sympatiskt att tänka i just de områden som kapitlen heter i den här boken. Här finns bland annat metaforer, liknel-

ser, ironi och gamla ord, vilka var för sig kan vara spännande och berikande inkörsportar till en vidgning av ordförrådet och en större förståelse för språket och kulturen. I kapitlet ”Ordpar” får vi till exempel en lektion i hur vissa ord i vårt språk hör ihop som ler och långhalm. Här beskrivs hur vissa ord ofta nämns ihop för att de är motsatser, som ”fattig och rik”, och vad det i sig innebär. Andra ord nämns ihop för att de är synonyma, till exempel ”ordning och reda”, och det får en annan betydelse. Under rubriken ”Idiom” får vi en rejäl dos såväl svenska som utländska idiom oss serverade, vilka också är intressanta som en utgångspunkt för diskussioner om språket och om hur världen fungerar. För att inte tala om alla effektfulla, exem-

pellösa, förbluffande, häpnadsväckande, uppsendeväckande, anmärkningsvärda, fantastiska, iögonenfallande och makalösa synonymer på ordet sensationellt vi får oss till livs i kapitlet om synonymer!

Robert Nybergs karaktäristiska bilder är självklart också en bidragande orsak till att boken, i all sin visdom, också känns så underhållande. Det är svårt att inte sitta med ett litet leende på läpparna när man har den här boken framför sig.

Boken kombinerar sammanfattningsvis nytta med nöje på ett finurligt och Althoffskt vis. En nödvändighet i bokhyllan hos den som förstått vitsen med ord. •

Sofia Norrman

Stamning i skolan

Förra året skrev jag, Erika Palvén, en masteruppsats i specialpedagogik med titeln *Stamning i skolan – elevers och pedagogers erfarenheter under handledning* av Barbro Bruce, leg. logoped och docent i specialpedagogik. Studien finns i sin helhet på länken: <http://dspace.mah.se/handle/2043/20089>.

Bakgrund och syfte

En stor del av tiden i skolan består av muntlig kommunikation och det finns krav och förväntningar på elever om att vara muntligt aktiva. För elever som stammar kan det innebära stress och ångest, men också utsatthet. Jag upptäckte snart att det inte fanns särskilt mycket forskning om stamning i en skolkontext, vare sig i Sverige eller internationellt och det var många som efterfrågade ökad kunskap om stamning i skolan. Genom studien ville jag ge en bild av elevers och pedagogers erfarenheter av stamning i relation till skolan. Syftet var att bidra med kunskap om hur skolor proaktivt kan möjliggöra och underlätta för kunskapsutveckling och social utveckling för elever som stammar.

Metod

Studien består av en kombination av kvalitativ och kvantitativ forskning i form av intervjuer och elektroniska enkäter. Sammanlagt deltog 70 personer, 36 elever och 34 pedagoger.

Foto: Privat

Erika Palvén

Eleverna hade egen erfarenhet av stamning och pedagogerna hade i undervisningen mött elever som stammar.

Resultat

I studien framkommer en bild av både hinder och möjligheter i skolan när det gäller stamning. Det blir tydligt att elever som stammar är en heterogen grupp, att deras erfarenheter varierar och att de har olika syn på hur anpassningar i lärmiljön bör se ut. Elever och pedagoger framhåller vikten av att samtala sinsemellan om elevens behov av anpassningar. Båda grupperna är måna om att betona vikten av en god relation innan samtal kring stamningen äger rum. Behoven av anpassningar behöver inte bara se olika ut beroende på individen, de kan även variera beroende på dagsformen hos

personen som stammar, berättar en elev. En anpassning som är till nytta ena dagen, behöver således inte vara lika lämplig nästa dag och eleven föreslår därför att samtal elev och pedagog emellan sker regelbundet. Trots att båda grupperna betonar vikten av samtal om anpassningar upplever endast 14 av de 36 eleverna att de har pratat med någon vuxen under sin skoltid om hur anpassningar skulle kunna se ut.

Högläsning och muntliga redovisningar

Alla 36 elever har upplevt hinder med högläsning inför grupp och 31 av dem har upplevt hinder med redovisning inför grupp. Studien visar att ju mindre gruppen är, desto färre hinder upplever eleverna. Flertalet föredrar muntlig redovisning ensam med en pedagog. Många elever anser att pedagoger inte ska tvinga någon till muntlig aktivitet, som redovisning eller högläsning. En del framhåller dock att det är av vikt att pedagogen uppmanar eleven att delta som andra och en elev menar att det är viktigt att redan i tidig ålder kunna lära sig att tänka ”Jo, minsann. Jag klarar det”. Några elever upplever högläsningen som lättare än muntliga redovisningar. En elev förklarar att det underlättar då man själv ser texten, men också att andra ser den och vet vad man ska säga. Andra elever är av motsatt åsikt och

upplever högläsning som värre än muntliga redovisningar. Som svårighet nämner de att man inte kan byta ut orden, utan måste använda de ord som står i texten. Högläsning upplevs också av en del som mer ansträngande på grund av att det ofta saknas förberedelse och träning. Orden blir på så sätt nya, i motsats till redovisningar där man tränar och förbereder sig. En elev tillägger att det kan underlätta vid högläsning om eleven får veta texten i förväg, och kanske även får höra orden. Då ges möjlighet till förberedelse och att träna på uttal.

Tid och tidspress

Merparten av eleverna (24 av 36) upplever att de inte har fått tillräckligt med tid att säga det de vill. Många menar att andra bland annat har fyllt i ord som de trodde att eleven ville uttrycka. Flera elever och pedagoger betonar vikten av att som pedagog vara lugn och tillåtande och att eleven får tid att tala färdigt. Samtidigt uppskattar några elever att andra fyller i ord, men de tillägger att det i så fall ska göras efter överenskommelse. Det har också betydelse vem personen är och i vilket sammanhang det sker.

Delaktighet

Majoriteten av eleverna upplever att de har hamnat i utanförskap på grund av stamningen *ofta* eller *ibland*. En del upplever att de har hamnat i utanförskap på grund av sin egen osäkerhet inför att ta kontakt med andra. Andra upplever att

de har hamnat i utanförskap på grund av andras bemötande. En elev berättar att det egna intresset för skolarbetet påverkades negativt på grund av utanförskapet. En annan elev berättar att hen inte hade pratat med någon i klassen under sin skoltid, mer än sina två närmaste kamrater. Eleven menar att de andra i klassen troligtvis såg hen som asocial under alla år, när det egentligen handlade om stamningen. Mer än hälften av eleverna upplever att de *ofta* eller *ibland* har blivit utsatta för mobbning på grund av stamningen. Samtidigt påtalar flera elever och pedagoger vikten av en tillåtande miljö med acceptans för olikheter och att elever och pedagoger visar hänsyn och respekt.

Lärares kunskap om stamning

Både studien och tidigare forskning visar att pedagoger och specialpedagoger ofta saknar kunskap om stamning. Det innebär att elever som stammar inte får samma förutsättningar och rättigheter som andra elever för att göra sin röst hörd, vilket är grunden i en demokrati. Stamning kan ibland och hos vissa vara hörbar men den kan också döljas, alltså vara dold, vilket kallas inre stamning. De elever som döljer sin stamning kan löpa större risk än andra för att bli orättvist bedömda och inte få ta del av anpassningar.

Pedagoger behöver känna till olika förslag på anpassningar i relation till stamning. Det finns ett behov av kunskap om stamning redan under

läraryrket. En möjlig väg skulle kunna vara att börja med specialpedagogutbildningen. Specialpedagoger har en helhetssyn på lärmiljön och kan se hinder och möjligheter på såväl individ-, som grupp- och organisationsnivå. De skulle i sin tur kunna vidareutbilda och handleda andra i skolan. En tvärprofessionell samverkan mellan specialpedagoger och logoped, där ett pedagogiskt och ett medicinskt och logopediskt perspektiv kompletterar och berikar varandra, skulle kunna underlätta skolarbetet för elever som stammar. Det finns mycket att undersöka när det kommer till hur skolor proaktivt kan möjliggöra och underlätta för kunskapsutveckling och social utveckling för elever som stammar.

Sammanfattning

I studien redogörs för olika anpassningar som kan underlätta för elever som stammar. Där ges även förslag till hur skolor skulle kunna ha bättre kunskap om och beredskap för stamning och läsaren får en inblick i vad stamning är och vilka strategier elever kan använda sig av för att dölja stamningen. Om skolor inte har kunskap om stamning och olika strategier som kan användas för att inte stamningen ska höras, kanske inga anpassningar görs. Det kan i sin tur leda till att eleven blir felaktigt bedömd med bland annat orättvisa betyg som följd. ●

Erika Palvén, specialpedagog med fördjupning inom tal- och språk, Malmö

Lingo: en språkresa genom Europa

Lingo: en språkresa genom Europa.

Författare: Gaston Dorren.

Förlag: ALFABETA SPRÅK.

Gaston Dorrens bok kunde egentligen inte vara mer aktuell – inte minst för oss i SITS, vår nästkommande kongress kommer att behandla just flerspråkighet. Men det jag främst tänker på är den växande främlingsfientligheten runtom i världen. Världspolitiker mässas om att de vill att den egna staten ska se ut precis som förr, innan det började dyka upp en massa andra sorts folkslag. Efter att ha läst Dorrens bok blir det mer uppenbart än någonsin att en tidsepok när folk inte har vandrat och där folkslag inte har beblandat sig med varandra, knappast har funnits. Språkforskare kanske borde anlitas av såväl herr Putin som av dito Trump, så att de kunde få kalla fakta om hur det har sett ut genom historien.

Det är fascinerande hur lingvister, likt arkeologer, hittar rester och spår i språk och kan härleda ords ursprung, och på det viset få enormt mycket information om hur människor har levt genom årtusenden. Natur- och klimatförhållanden såväl som politik och kultur har styrt oss, vilket inte är någon nyhet i sig. Att de däremot har påverkat hur vi har språklat då och hur vi språkar nu, kanske vi inte tänker på så ofta. Dor-

rens bok är uppdelad i kortare, lättillgängliga kapitel. Vi får bland annat läsa om varför isländskan frusit fast i tiden, vilket gör det möjligt för dagens islänningar att läsa och förstå sagorna som skrevs där för snart tusen år sedan. Vi får i ett annat kapitel veta att franskan, som jag tror att många av oss tycker är ett av världens vackraste språk, egentligen är sprungen ur en vanartad variant av latin och att den kallats *lingua romana rustica*, ”vulgärlatin”, under en period.

Boken tar upp många av de språk som talas i Europa och varje kapitel avslutas med ett par korta hänvisningar till det aktuella språket. Vi får bland annat veta vilka lånord man kan känna igen från just det språket. Ännu roligare är att Dorren valt ut ord som han anser borde plockas upp av andra språk, eftersom de saknas där. Så nämner han exempelvis ordet ”dygn” i

norskan (liksom i svenskan och holländskan) som ett tips för andra språk. Just det ordet har vi ju redan i svenskan, men vi kanske kunde ha nytta av att introducera det ungerska ordet ”madárlátta” vilket står för ”mat som tas med på picknick men som man tar med hem igen utan att ha ätit av den”. Vet inte hur nödvändigt just det ordet känns förstås. Jag tycker själv att det brukar kännas ganska drygt att ta hand om den där maten efter en utflykt men om man är en av de första att lära ordet, så kanske man kan lura någon oinvigd att ta hand om eländet. ”Snälla du, visst tar du hand om maderlattan när vi kommer hem?”

För mig, som redan är såld på såväl lingvistik som historia och politik, passar den här boken som hand i handsken. Det går att skönja att Dorren inte bara är lingvist, utan även journalist. Eftersom den är skriven på ett så lättamt sätt, utan att ge avkall på detaljer, kan den kanske också fungera som inkörspport till dessa ämnen. ”Lingo: en språkresa genom Europa” ger intressanta kunskaper och känns viktig i en tid då vi behöver förstå att vår epok inte är unik och behöver konserveras, utan att vi måste acceptera att tillvaron förändras hela tiden. Det är ju den utvecklingen som berikar och leder oss framåt. ●

Sofia Norrman

Kurskalendarium

7:e nationella konferensen i logopedi

Tema: Jämlik logopedi

Plats: Jönköping

Datum: 17-18 november

Information: <http://plus.rjl.se/logopedi>

SITS kongress

Plats: Stockholm

Datum: 18-19 november

Information: www.sits.nu

ALF kongress

Efteruddannelseskurs 2017

Plats: Hotel Nyborg Strand, Danmark

Datum: 27-28 mars

Information: www.alf.dk

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM

Webbadress: www.spsm.se

Specialpedagogiska skolmyndigheten erbjuder ett flertal kostnadsfria seminarier, utbildningar och distanskurser.

Svensk Intresseförening för Tal & Språk

Styrelse

Ordförande Sofia Norrman, Norrtälje
sofia.norrman@gmail.com

Vice ordförande Anna Strömberg, Järfälla
anna.stromberg@spsm.se

Sekreterare Sophie Bergman, Stockholm
sophie.bergman@gmail.com

Ledamot Camilla Svedelius, Bålsta
camilla.svedelius@bktv.nu

Ledamot Annika Söder, Everöd
annika.soder@kristianstad.se

Ledamot Nadia Andersson, Vendelsö
nadia.andersson@huddinge.se

Ledamot Åsa Holfve, Säter
asa.holfve@skola.sater.se

Redaktionsgrupp:
Camilla Svedelius
camilla.svedelius@spsm.se

Annelie Westlund
annelie.westlund@spsm.se

Barbro Bruce
Barbro.bruce@hkr.se

Ansvarig utgivare för Tal & Språk:
Sofia Norrman

Ansvarig för hemsida och Wibelfond:
Anna Strömberg
anna.stromberg@spsm.se

Medlemskap:
Årsavgiften är 350 kronor. Plusgiro 60 63 80-4.

Vid inbetalning av medlemsavgiften, tänk på att uppgge både namn och adress.

Om du betalar via internet, glöm inte att uppgge fullständigt namn. Detta är nödvändigt för att tidskriften och övrig information ska nå ut till alla medlemmar.

Obs! Medlemskapet är personligt och kan inte vara ställt på kommuner eller institutioner.

Medlemskap för pensionärer och studenter: 150 kr/år.

Se information på www.sits.nu

Kontakt: sits@mittkompetens.se

SITS för ett datoriserat medlemsregister för internt bruk.

www.sits.nu

AVSÄNDARE

Svensk Intresseförening för Tal & Språk
c/o MittKompetens AB
Nattviksgatan 6
871 45 Härnösand

B

